

Russ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

Naš Jezik

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, Св. 5

ССТ 6 1971

БЕОГРАД, 1969.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Коректност језика је обавеза свих који пишу	247 – 256.
2) М. Пешикан, Разликовање властитих и апелативних имена у топонимији	257 – 263.
3) Мирослав Б. Николић, О посесивном генитиву личних имена	264 – 283.
4) М. Адамовић, Турске позајмице неосманског порекла	284 – 298.
5) З. Павловић-Стаменковић, Иницијалне консонантске групе у нашем књижевном језику	299 – 306.
6) Др Даринка Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак)	307 – 319.
7) Језичке поуке	320 – 325.
8) Регистар	326—341.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД

1969.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

НАШ ЈЕЗИК

КОРЕКТНОСТ ЈЕЗИКА ЈЕ ОБАВЕЗА СВИХ КОЈИ ПИШУ

Пре неки дан нам је пало у очи како неки читалац у Политици захваљује на информацији која је у недељном додатку (Телеобјективу) од 28. IX 1970. дата о Мирослављеву еванђељу. Драго му је, каже, што се првом српском, и тако значајном, споменику наше културе поклања пажња и што се налази за потребно да се с њим и његовом судбином, одвећ сличној судбини народа коме припада, — упозна широк круг читалаца.

И по нашем мишљењу иницијаторима давања те информације треба одати признање и захвалити им. И то не само на информацији самој по себи већ и посебно на њеној вредности с уметничке стране гледаној. Али на много чему може и да им се замери. Прво на томе што у информацији има непрецизно датих, па и нетачних обавештења. Тешко да ко може, рецимо, прихватити као тачну констатацију „да је српски књижевни језик после дужег прекрајања и развоја стекао свој завршни облик у Мирослављевом еванђељу”. Занимљиво би било знати у којим споменицима, ранијим од Мирослављева еванђеља, може да се прати тај развој. А зар је и могуће претпоставити да је у првом, свакако најстаријем досад познатом споменику — црквеносрпски књижевни језик добио свој завршни облик. Исто се тако не може тврдити ни да се у раним књижевним радовима св. Саве окончавао један пут дугог развитка српског књижевног језика тако живо приказиваног у Мирослављевом јеванђељу”. Не може се прихватити констатација да се окончао пут д у г о г р а з в и т к а српског књижевног језика ни у радовима првог српског просветитеља и првог књижевника, па ни у последњим, а још

мање у најранијим његовим књижевним радовима. И да бисмо јасно казали на шта мислимо: свакоме ко говори о језику, о било којем језику, треба да је јасно — развитак језика се никад не завршава, никад се не окончава. Оконча се само онда када га нестане као књижевног језика, и језика свакодневне комуникације међу људима, па пошто је реч о старом српском, средњовековном књижевном језику, који више не живи као такав, још се може говорити о окончању његова развитка у времену престанка његова егзистирања, а не никако на самом почетку, у делу о коме се у информацији говори. Али о томе само ово што рекосмо.

Додаћемо још, наравно с мање заинтересованости, наше мишљење о непоузданости и других неких података у информацији. Мислимо управо на нешто што се даје као податак, а не може се узети као сигуран. Тога је свестан и онај што ово саопштава, па зато и каже: „Може се претпоставити...”, „Можемо даље претпоставити...”, „Можда је краљица...”, „Вероватно је тада...”. Јер што се може претпоставити или што је можда било — исто тако можда и није било; не зна се, дакле, да ли је било. А када се о чему не зна да ли је било или није било, о томе и не треба давати никаквог податка. Или, када хоће да се датира преношење Мирослављева еванђеља из Цркве св. Петра и Павла у Свету Гору (а не, како се у информацији каже, — на Свету Гору) писац каже да „није искључено”... „да се то десило”... „када је Србија или када је Црна Гора пала под турску власт”. Писац, дакле, не зна да ли је област Бијелог Поља била у Србији или Црној Гори (Ми бисмо рекли у Српској Деспотовини или Зети) у време пада једне и друге те земље под Турке, иако се о томе могао обавестити. А могао је једноставно рећи да је то било после пада наших земаља (или после пада те области) под турску власт. Ми и ово износимо само да окренемо пажњу на потребу давања аутентичних података о ономе о чему се мисли да може заинтересовати читаоце. Ипак се не осврћемо на овај напис из тих него из других разлога — због језика којим је писан додатак Политици посвећен Мирослављеву еванђељу.

За тај се језик, одмах ћемо рећи, не може казати да је беспрекоран, већ у њему налазимо недостатака више различних

врста. Показаћемо то на неколико одређења о природу језика и његову правилност. Ево једног од таквих примера:

„Преговоре Мирослава са Дубровником око 1190. неки историчари тумаче да је Мирослав био принуђен да напусти Хум трајно после 1190. као последица сукоба међу браћом”. Из овакве се стилизације не зна, нити се може знати, да ли неки историчари тумаче преговоре Мирослава са Дубровником, или тумаче да је Мирослав био принуђен да напусти Хум, а не зна се чим тумаче једно то или друго. Читаоцу остаје да наслућује да ли историчари тумаче преговоре као последицу, а не као последица, сукоба међу браћом. Ако је писац обавештења о Мирослављеву еванђељу тако хтео рећи, онда целој констатацији „да је Мирослав био принуђен да трајно напусти Хум после 1190” — нема места између делова реченице којој смо дали неки језички могућ облик. Али се ми ипак питамо не тумаче ли историчари да је Мирослављево напуштање Хума дошло као последица свађе међу браћом. У свакоме је случају требало јасно казати оно што се хтело рећи, а не употребити целу једну сложену реченицу чију садржину нико не може разумети. У тој језички немогућој реченици пада у очи један опет, према природи нашег језика, немогућ посебан облик. То је облик генитива личног имена тачно одређеног лица у функцији посесивног придева — *преговоре Мирослава*. Наши познати граматичари, од Вука и Даничића до најновијих, јасно указују да се посесивни генитив од личних имена не може употребљавати у овој служби уколико уз њега не стоји нека одредба, него се у таквим случајевима за означавање припадања употребљава присвојни придев дотичног имена, па се и овде морало рећи: *Мирослављеве преговоре с Дубровником* или *преговоре кнеза Мирослава с Дубровником*. У истом чланку информације о Мирослављеву еванђељу још једанпут је тако употребљен генитив имена *Мирослав* (*пре смрти Мирослава* уместо *пре Мирослављеве смрти*). До поплаве генитива презимена појединаца (а изузетно ретко и личних имена) у нашем језику, којој је посвећен цео један чланак у овом броју нашег часописа — дошло је под утицајем страних језика, у првом реду под утицајем руског, али је још увек таква употреба туђа природи нашег језика. Зато ми и нисмо, као наш млади сарадник, толико широ-

когрудн према тој употреби. Ипак, његов чланак доносимо у првом реду да се из њега види колике су размере ширења таквог генитива.

Као пример једнаког нехата према језику и немање осећања за његову правилност можемо навести и реченицу „*Буслајеву су недостајала историјска потка, управо знање о тадашњој Хумској области*”, где је уз појам субјекта као јединке глаголски део предиката употребљен у множини. Али у њој не би било довољно само тај део ставити у јединину, иако је тако несумњиво исправније, него би свакако знатно боље било да је речено: Буслајеву је недостајала историјска потка, он није имао знања о тадашњој Хумској области.

У домен лоше конгруенције иде и реченица: „*Симбиоза западних и византијских елемената која је тако упечатљиво присутна у Мирослављевом еванђељу и што је још већма узбуђивало и доводило у недоумицу стране истраживаче израсло је на сасвим мотивисаним историјским условима*”, у којој се каже — симбиоза је израсло, како говоре једино припадници језика који не разликују граматички род, Турци, нпр. или Мађари — да наведемо само нама суседне народе, које често чујемо да овако конгруирају када говоре нашим језиком. Вероватно ће когод рећи да је то случајна или чак штампарска грешка. Нама је, међутим, јасно да је до ове језичке неисправности дошло због вапијућег нехата према језику који писац има према њему. Да је он мало био брижљивији, ваљда би облик глагола *израсти* сложио са субјектом главне реченице (*симбиоза*), а не са заменицом *што*, дакле са субјектом сасвим друге, уметнуте реченице, коју је од главне требало одвојити зарезима (стављањем првог непосредно испред *што*, а другога, такође непосредно, испред перфекта глагола *израсти*).

Невоља са овом реченицом није само у лошој конгруенцији и одсуству чула за правилну употребу интерпункције, него још више у томе што је отпочета а незавршена, па се и не зна шта је управо њом писац хтео да каже. Тешко је схватити зашто би истраживаче доводила у недоумицу, а још мање што би их узбуђивала, било историјским условима мотивисана симбиоза, било њено израстање на таквим условима. Када би то отпало, остала би сасвим јасна реченица у облику: *Симбиоза западних и визан-*

тијских елемената, тако упечатљиво присутна у Мирослављевој еванђељу, израсла је на сасвим мотивисаним историјским условима. А ако је због нечега нужно рећи, и ако је то управо ичим мотивисано, могло би се новом реченицом додати да је то, једно или друго, узбуђивало и доводило у недоумицу стране истраживаче.

Одсуство језичког осећања драстично илуструје и случај контрвенције (односно неконвенције) у примеру: *Архиепископ Данило II... један од највећих личности средњовековне културе, — чему, мислимо, не треба никаквог објашњења.*

Објекат реченице у активу никако не може стајати у облику номинатива, у коме га даје један од писаца информације о Мирослављевој еванђељу у примеру: *Орнаментика вињета на заглављу рукописа као и орнаментијална трака између два Григоријева записа радила је иста рука.* Ако је хтео да реченицу употреби у активу, писац је морао објекту дати облик акузатива и рећи: *Орнаментичку вињета на заглављу рукописа, као и орнаментијалну траку између два Григоријева записа, радила је иста рука.*

Иста се реченица, истина, могла употребити и у пасивном облику: *Орнаментика вињета на заглављу рукописа, као и орнаментална трака између два Григоријева записа, рађена је истом руком — дакле: са стварним објектом у функцији субјекта у номинативу и вршиоцем (више средством) радње у облику инструмента.*

Нигде, колико нам је познато, није прописано да глаголски прилог садашњи не може ићи с овим или оним глаголом имперфективног вида, али ће овако ко има иоле језичког осећања лако запазити да је одређивање глагола *јест* (и *бити*) тим обликом сасвим нескладно. То нам јасно говоре примери из информације: *Босански патарени били су иконокласти одбијајући поштовање слика и негујући декоративне украсе са симболичним значењем; занимљива је хипотеза Б. Стричевића о деловању апулских сликара и златара Матеја и Ариодија у Задру и Босни везујући их уз сликаре минијатура Мирослављевог еванђеља и сл.*

Ми наслућујемо да одредбеним деловима прве реченице — *одбијајући поштовање слика и негујући декоративне украсе*

треба да се докаже да су босански патарени били иконокласти. Али је то врло тешко схватити из дате стилизације, поготову онима који не прихватају мишљење да се ти облици употребљавају и у функцији синтаксички независних реченица. У свакоме случају је место глаголских прилога потребно било узети одговарајуће личне глаголске облике и казати: *Босански патарени били су иконокласти, они су одбијали поштовање слика и неговали декоративне украсе са симболичним значењем, па би било сасвим јасно да је оно што се сада каже напоредном реченицом (употребљеном место синтагме са глаголским прилогом садашњим) доказ да су босански патарени били иконокласти.*

Уз доста труда да дешифријемо целу мисао казану у другом примеру дошли смо до закључка да је писац у њему хтео рећи: *Занимљива је хипотеза Б. Стричевића о деловању апулских сликара и златара... које везује за сликаре минијатура Мирослављева еванђеља. А ако је наш закључак тачан, свакако је аутор те реченице дужан био на тај или неки сличан начин исказати своју мисао.*

Употреби глаголског прилога ми бисмо претпоставили глаголку именицу у реченици: *Ово злато као и бакарни оксид нагризајући племенити пергамент грубо су се пројектовали на полећини странице.* Ако тачно погађамо пишчеву мисао, ми смо трамо да из његове реченице треба избацити и *везник као*, па казати: *Ово злато и бакарни оксид нагризањем племенитог пергамента грубо су се пројектовали на полећини странице.*

Чланцима информације о Мирослављеву еванђељу морамо учинити замјерку и на лошем избору речи за означавање адекватних појмова. Одређеније ћемо рећи да у њима налазимо случајеве употребе извесних речи у значењу које оне немају, употребу глагола *стимулирати* (тамо се каже *стимулисати*) у значењу *вести*, рећимо, у примеру: *То је свакако стимулисало проф. А. Белића да рад Григорија (опет посесивни генитив личног имена без икакве одредбе уз њега!) веже за светогорске скрипторије*, из које би се могао извести закључак да је оно о чему је реч у непосредно претходној реченици подстакло проф. А. Белића на активност везивања Григоријева рада за светогорске скриптарије, што је апсолутна бесмислица. Требало је само рећи да је то навело проф. Белића на закључак да је Григо-

рије радом био везан за светогорске скрипторије. А то је нешто сасвим друго.

Писац једног чланка тамо сасвим несрећно, са значењем које он нема, употребљава и придев *потоњи* у функцији одредбе имена св. Саве: *Хум је Немања доделио најпре на управу свом најмлађем сину Растку, потоњем светоме Сави и опет свега неколико редака ниже: ... држи у својим рукама и млади Растко Немањић, потоњи свети Сава.* Овде је место *потоњи* требало узети придев *каснији*, па да се ни у првом ни у другом случају нема на чему замерати ономе што је речено. Из формулације с придевом *потоњи* свако ко то не зна, извео би закључак да је било неколико лица с именом *св. Сава*, а да се у наведеним случајевима мисли на последње од тих лица..

Исто тако писац информације, односно писац једног чланка у њој, од више спољних знања везе који се, како се то констатује у неким језичким приручницима, могу употребљавати у више врста реченица — у извесним случајевима несрећно одабере онај који се у добром језику ту не употребљава, као у реченици: „*Источњачки рукописи коптски и сирски који су својом организованом декоративношћу деловали на романске минијатуре запада, затим старији романски узор где се осећа јединство... итд.*”, у којој је последња зависна реченица која се односи на романске узор за ту синтагму везана речју *где*, а ту би се морало рећи: ... *Затим старији романски узор, у којима се осећа...*

Познато нам је из језичке праксе, а то се и у већим језичким приручницима констатује, да се неке врсте зависних реченица везују са више језичких знања; реченице, рецимо, које су декларативне и релативне или каузалне у исто време везницима да и *што*. Али тамо где је у оваквим случајевима претежнији је дан њихов карактер од другог, није свеједно који ће од та два везника у њима бити употребљен. Није јамачно ни у реченици из информације о Мирослављеву еванђељу: „*Колико је кнез инсистирао на словенском писму види се и по томе да је његов печат, који се налазио у манастиру Хумцу код Љубушког (сада сачуваном по цртежу Трухелке) био писан ћириличком азбуком*”. Зависна реченица која овде почиње са *да* не односи се на предикат главне реченице и није декларативна, већ је то

узрочна релативна реченица која се односи на предлошко-падежну везу *по томе* и зато место да у њој преба да стоји *што*, и да гласи: ... *види се и по томе што је његов печат, који се налазио у манастиру Хумцу код Љубушког, био писан ћирилицом.*

На овоме се примеру нужно још задржати због оног дела текста који је стављен у заграду, јер иако је том заградом односни део на изванредан начин издвојен, па не смета разумевању реченице у коју је унесен, он, у облику у коме је дат, сведочи о апсолутном одсуству осећања аутора за правилну конгруенцију. Ми управо не схватамо шта је писца могло навести да тај део, који се несумњиво односи на именицу *печат*, употребљену у функцији реченичног субјекта, разуме се у облику номинатива, и који је накнадно одређује — употреби у облику инструментала и да не каже: *Његов печат сада сачуван* (него сада очуваном) *по цртежу Трухелке*. Свакоме најзад треба да буде јасно да се придев, осим понекад у предикату, свакад у српско-хрватском језику мора слагати с именицом коју одређује. Тај у заграду стављени део уз овај има још један језички недостатак, о којем је такође раније било речи. То је употреба облика генитива за означавање припадања појму с тим именом. Писац је рекао (видите горе у наведеној реченици) *по цртежу Трухелке*. Човек из народа и свако ко води рачуна о природи нашег језика рекао би по Трухелкину цртежу или по цртежу Б(и)ре Трухелке, употребио би, хтели смо рећи, присвојни придев дотичног имена, односно презимена, или пак уз презиме дао и име именованог нашег научника, односно прво слово његова имена, у коме случају се ништа друго осим облика генитива не би могло употребити.

Није ни најмање чудно што у овој информацији, тј. у језику којим је она писана, срећемо уобичајене језичке неисправности као што је употреба генитива облика за акузатив заменице *који* и кад се односи на неживе појмове (*Онај натурализам којег је романска уметност апсорбовала*). У вези с тим рећи ћемо и да је реч *апсорбовати* ту врло лоше одабрана.

У једном, с толико одсуства брижљивости писаном тексту, нимало не изненађује ни непознавање суштине и смисла правописа, које се огледа у писању, и то сталном писању (није, дакле,

никаква омашка, ни штампарска прешка) сложеног прилога *каткад* као полусложенице, са цртицом између делова — *кад-кад*: („Отуда је лакше разумети и сеобу мотива кроз разне културе при чему се *кад-кад* позајмљивао облик а задржавао дух и садржај и *кад-кад* само инсистирало на традиционалној форми иако је дух кренуо корак напред”. — „Његов орнамент није копиран, он је, пре би се могло рећи, знан и самостално доживљен, оригиналан, без страха од празног простора, засићен и скроман, хералдичан и реалистичан, трансцеденталан и реалан. *Кад-кад* нервозан и недовршен као и историја која је двојезично писана долином Лима па све до Стона”.

Пада у очи и из ова два примера, а и из целе информације, да се у њој не показује ни нарочито разумевање смисла интерпункције. Њена се мала предност у тим чланцима огледа у пропуштању да се стави зарез тамо где он треба да дође, између какве апозитивне одредбе, рецимо, и дела реченице који она одређује, или да се, обрнуто, зарез стави између атрибута и именице уз коју долази (као у примеру: *минијатори и златари, са добрим познавањем и латинице и ћирилице, примили /су/ налог кнеза Мирослава...*).

А оба примера из претпоследњег става, поред осталих, могу послужити као илустрација језика и стила каквим не треба писати. Скрећемо пажњу на: „*сеобу мотива кроз разне културе*” (по нашем би мишљењу много боље било рећи — *сељење* или и *сеоба мотива из једне културе у другу*) и на део истог, првог примера „*при чему се кад-кад позајмљивао облик, а задржавао дух и садржај и кад-кад само инсистирало на традиционалној форми*. Не може се у две узастопне реченице, од којих прва има свој субјекат, а у другој је субјекат неодређен, употребити само једна повратна речца када у њима то се има различне функције. У првој од њих се је ознака пасивности реченице, а у другој знак неодређености (и неизречености) субјекта, па је зато било потребно последњу реченицу дати у облику... *а кад-кад се само инсистирало на традиционалној форми*. Ми смо трамо да је и везнички знак испред ње требало да буде *а*, а не *и*, које је писац употребио, прво због различитости онога што се износи том реченицом у односу на садржину непосредно претходне реченице. А уосталом и неколико пута поновљено и

на блиском одстојању нама сугерира употребу везника *a* у функцији знака везе последње реченице с непосредно претходном. Осим тога, последња реченица другог од два примера из претпоследњег става ствара представу да се Стон налази у продужетку Лимске долине, јер се у њој говори о историји двојезично писаној у долини *Лима на све до Стона*.

И да завршимо питањем: да ли овакви прилози популаризацији науке — и уз претпоставку да им се с научног гледишта, и у стручном погледу, не могу чинити никакви приговори, мада се то не може рећи за све прилоге у информацији о Мирослављевој еванђељу, — служе како треба својој намени? На то питање ми морамо, на жалост, одговорити негативно јер језик којим је информација написана, и о коме говоримо у овоме чланку, не омогућава да се тачно разуме оно што су стручњаци сматрали да чиатоцима о дотичном питању треба дати. Будући да се писци највећег дела информације баве уметношћу, требало је да воде рачуна о чињеници да и језик има свој уметнички вид и своју посебно естетску страну. Али он пре свега треба да буде јасан и разумљив. О томе се мора водити и води се рачуна и у говорном језику. Поготову то морају имати на уму сви они што своје мисли другима писмено саопштавају.

М. Ст.